

LUNGUL DRUM AL CLOVNULUI SPRE VIAȚĂ...

Histrioni și mimi, comici și bufoni, măști grotesci și personaje ale Commediei dell'Arte, s-au succedat prin fața mulțimii, primiți cu risete și strigăte de voie bună, doar la simpla lor apariție. În circ — strecurat prin filtrul fin al genului — comicul a căpătat numele de clown: acrobat și săltător, călăreț și jongler, muzicant și dansator cu vestimentație excentrică; mereu vesel și înveselind, uluind și încântând prin tururile sale de forță și agilitate, a fost și este un artist total.

A apărut mai întâi în Anglia. Walter Scott pomeneste de clowni celebri — pe Tarleton, de pildă — încă înainte de epoca lui Shakespeare. Dar *tipul* pornește originar din spectacolele teatrului spaniol în care *gracioso* — un țaran greoi și prostănac, de obicei servitorul eroului principal — stârnea prin neroziile sale hazul mulțimii. E întâlnit apoi în arlechiniadele și pantomimele organizate altă dată în sărbătorile de iarnă. Și, personaj nespus de îndrăgit, a străbătut cu surisul pe buze — realizând singur o adevărată comedie populară — și anii istoriei și drumurile lumii. Și-a adaptat numai jocul și hazul și costumul după spiritul schimbător al vremurilor și după deosebirile specifice ale locurilor.

În Franța a fost Pierrot și Pulcinella; în Anglia, Punch; în Germania, Hanswurst; în Olanda, Pikelharing; în Austria, Kasperl. Noi îl știm pe Păcală și pe nedespărțitul său

prieten Tindală. Popoarele orientului au dat pe Karagöz și pe năstrușnicul Nastratin Hozea, care a stimulat atît de mult la noi verba antonpanescă.

Practica și condițiile spectacolului de circ au decantat de-a lungul anilor comedia populară și, prin mijlocirea unor largi pleiade de slujitori ai hazului și-a adaptat-o, transformînd-o treptat într-o specie comică proprie dominată de gestică aluzivă, pantomimă și acrobație. Autorul scenelor prezentate în spectacolele din arenă este de aceea, de obicei necunoscut, canavaua acestora s-a transmis în esență — din generație în generație pînă în zilele noastre chiar. „Muțenia” numerelor comice în circ a fost, de altfel, și legalmente impusă, prin decretul dat de Napoleon la 18 ianuarie 1806, care venea în întîmpinarea teatrelor de bulevard. „concurate”, potrivit plingerilor lor, de „comicăriile” de manej. Franconi a recurs de aceea, pentru circuitul său, la clownii de origine engleză de tipul unor Bill Sanders sau Fortinelly care își prezentau *călăre* „comedivile”, în circuitul lui Philip Astley (1770).

Circuitul Olimpic din Paris angajase și el un asemenea artist, pe nume Claude. Demonstrațiile și pantomimele lui comice s-au bucurat de un succes atît de mare, încît numele său s-a conceptualizat, intrînd ca termen generic și ca figură centrală a divertismentului comic și a relației nemijlocite cu publicul în circuitul modern.

Emil Janings — interpretînd rolul
clownului în filmul „Îngerul albastru”.

Jos: Toni Mărculescu, celebrul clown
român de la Cîrcul Sidoli.

Masca și costumul clownului, lansate inițial de un Joe Grimaldi sau Tom Mathews, au fost însă, ridicate la formula lor clasică — astăzi atât de populară — de către Chadwick, nume ilustru — adevărat deschizător de drumuri — în acest domeniu.

Iată însă că, într-o seară — era prin 1873 — la Cîrcul Renz din Berlin se întîmplă un incident. Elegant îmbrăcat, în costumul lui de mătase strălucitoare, cu ciorapii albi și pantofii de lac, cu fața violent pudrată și cu trăsăturile ușor îngroșate, pe cap cu pălăria țuguiată care-i înălța statura, și mînuindu-și dezinvolt brăcărul (cum se numește bastonașul său faimos, cu un capăt mai lat și tapisat cu aceeași mătase ca și costumul) clownul este obstaculat de unul dintre recuziteri. Acesta intrase în maneaj, pentru a-și îndeplini îndeletnicirile obișnuite, dar se împiedicase de covor, și, greoi, stîngaci, neîndemînatec, căzuse spre marele haz al publicului.

— Ce faci, măi August? i-a strigat prezentatorul indignat.

Cînd s-a ridicat în picioare, se născuse un nou tip comic de circ, nedespărțit de atunci încolo, de clown: August! Unii i-au spus „cel prost”. Și cu numele ăsta l-am apucat și noi...

Clownada capătă prin el noi valențe, noi dimensiuni, iar August prostul îndrăgit ca partener al clownului, deopotrivă cu dînsul* mai sărac al duhul, stînjinit parcă de propria sa prezență, neajutorat și gata să ia asupra-și toate pomoasele și încurcăturile făcute de alții, sărînd în ajutorul oricui, deși nu se pricepe, și mai mult încurcînd decît descureînd, August e veșnic ridicol, umilit și batjocorit, dar prezența lui sporește sensul uman și „încălzește” comedia de circ, făcînd-o să treacă dincolo de bordura manejului, aproape de inima oamenilor.**

* Cu costumul său peste măsură de larg, confecționat din petece țipător colorate, cu peruca lui, cînd roșie, cînd verde, cînd portocalie, care, la un gest, i se zburlește în creștet; cu nasul enorm dîndu-i o înfățișare puternic grotescă.

** Pentru a-și desfășura „în bune condițiuni” comedia, lîngă Clown și August a apărut Prezentatorul în calitate de... rezoner; rolul său este să „tempereze” relațiile întotdeauna încordate ale celor doi, fiind deopotrivă aliatul unuia împotriva celuilalt, de aceea însă, citeodată, și ținta răzbunărilor lor, atunci cînd, agasați de îngîmșarea și insolența lui provocatoare, nu-l mai pot suporta.

Jean-Louis Auriol, clownul Circului
Olimpic din Paris — realizatorul
clowneriilor acrobatice.

Notăm aici, din șirul atitor mari Auğuști anonimi, numele celui ce l-a creat la Circul Renz: Tom Behling.

Înscrisă totuși organic în dinamica spectacolului de circ, acțiunea clownescă nu e autonomă, indiferentă la disciplinele proprii maneului. Ea este, dimpotrivă, făcută să și le însușească, să și le adapteze, sporind astfel, cu o dimensiune specifică — acrobatică, iluzionistică, prestidigitativă etc. — categoria esențial comică a eficienței sale. De-a lungul anilor se conturează astfel un întreg repertoriu al bufonadei și pantalonadei de circ, a cărei instrumentație o constituie doar aparent derizoriile luminări aprinse, gălețile cu apă, ouăle sparte, sau, mai în spre zilele noastre, lampa electrică, efectele pirotehnice etc....

Arta, ca atare însă, în raport cu cerințele gimnastice și-a revendicat, e drept, mai cu seamă în epoca modernă, drepturi de prioritate și de înnoire. Robert Seidl are — în 1912, într-un spectacol prezentat la Hamburg — *îndrăneala* de a renunța la masca tradițională a clownului: a apărut elegant, în costumul modei la zi, cu fața doar ușor fardată, nu de natură a-i schimonosi trăsăturile. Ceva mai târziu, Heinrich Littke Carlsen are inspirația să taie cozile fracului și să apară — în ceea ce începuse să se numească *smocking* — pe scenele teatrelor de varietăți sau music-hall, unde-și răscumpăra insuccesul statornic încercat în maneul circului, unde n-a izbutit să cucerească pentru favorurile lui simpatia unui public prea legat de vechea imagine a clownului, pentru a se împăca cu o transformare a ei.

Și chiar dacă se întâmpla, în circul de altădată, ca artiști acrobați, ajunși la o vîrstă în care nu mai puteau face față efortului fizic cerut pentru exercitarea vechilor lor numere, să treacă la consumul grotesc și la machierea stridentă a feței devenind... clovni și degradînd, din lipsă de har, arta comediei de circ, această artă a avut mereu șansa de a fi reabilitată și susținută de mari personalități ale genului. Pomenim, cu titlu de exemplu, cîteva. Little Wheal (pe adevăratul său nume James Wheal) atras irezistibil de viața circului, deși prin studii era destinat să facă o carieră teologală, a dat prezenței și evoluției clownești un conținut bogat de reminiscențe antice; Little

Karadaș, creator de școală în circul
sovietic — clownul pamfletar.

*Grock — un nume devenit simbol al
clownadei moderne de circ.
Jos. același Grock. „în civil”.*

Wheal era doar familiarizat cu literatura elină și latină și era oarecum firesc să încerce a-și potrivești scenariul acțiunilor sale și după mărturiile de epocă privind comedia de arenă a romanilor, sau cea medievală de improvizație.

Deosebit de popular a fost și clownul francez Jean Louis Auriol. Acesta însă, fiu al unui cunoscut echilibrist și dansator pe sîrmă, adăuga neobișnuitului său talent de comic, o uluitoare suplețe, vigoare și elasticitate în salturile lui mortale (peste 12 cai cu călăreții lor sau peste 24 de soldați cu baioneta la armă).

Dar nu toate valoroasele forțe comice erau în măsură să stăpînească dificultățile discipline ale circului. Așa se explică rapida integrare în lumea circului a instrumentelor muzicale, sau a obiectelor transformate în instrumente muzicale. Și așa se explică nașterea parodiei muzicale, ca una din speciile caracteristice ale comediei de circ și nașterea clownului muzical.

Frații Daniele au fost primii „clowni violoniști” de mare clasă; acțiunea lor — la Circul Renz din Berlin (1861) — a creat o adevărată școală, pe care, mai târziu, avea s-o ridice la culmile măiestriei, geniul muzical și comic al unui elvețian: Karl Adrian Vetas, cunoscut în lumea întreagă sub numele de Grock. Nebiruitul său surîs, amestec de multă experiență de viață și de aceea, de o cald superioară înțelegere, cu care întîmpina necurmatele „adversități” ce veneau să-i împiedice demonstrațiile muzicale, avea o irezistibilă forță de comunicare și de generalizare umană. Acel „nit mööglich!” cu care-și însoțea surîsul, este de neuitat, ca și fața sfios-gravă pe care o lua, cînd își executa, pe nenumăratele lui instrumente, numerele. Acordurile vioii sale răsuna dublate de o prelungă undă de nostalgie mult după ieșirea lui din manej, mult după ce aplauzele ce-i răsplăteau fapta de artă își încetau frenezia.

Am avut și noi clowni de mare clasă. Oamenii, astăzi cu tîmple de mult cărunte, își amintesc de clownul copilăriei lor. Toni Mărculescu. Clownada acelor ani — dinaintea primului război mondial — era dominată de personalitatea lui Grock; dar Toni Mărculescu a știut să-și impună propria lui personalitate, readucînd în manej *cuvîntul*, și folosindu-l cu o neasemuită originalitate, alături de celolalte instrumente ale comediei bufone de circ. Juca alături de interpretul lui August Săvulescu. I-a urmat un ucenic al său—Ciacănica, a cărui zgomotoasă și hilară intrare în manej—cu miștile în buzunare, cu fața violent fardată,

cu pălăriuța de fetru pe creștet și cu costumul lui strălucitor de brocart — era totdeauna de un efect irezistibil.

Clovnul, înțeles ca o categorie specifică a artei circului, nu-și încheie cariera cu tipurile înșirate pînă acum.

Ritmul epocii noastre, în care spectatorul este solicitat prin nenumărate și nebanuite canale, de cele mai diverse forme de spectacol de divertisment — de la film și posturile de televiziune, la spectacolele de music-hall — a impus și spectacolului de circ o anumită restructurare a dinamicii sale, o imbogațire mai ales a forței lui distinctive.

La intrarea în manej a apărut astfel un nou personaj. Seamănă oarecum, prin extravaganța costumului, cu August „proștul”, dar se apropie prin spirit și agilitate de Clovnul propriu-zis: e vorba de așa numitul comic de pasaj...

La început avea menirea ca prin scurtele sale gaguri să sustragă atenția spectatorului de la montarea sau demontarea din manej a aparatelor sau recuzitei. Prezent însă în manej mai după fiecare număr de circ, comicul acesta a sfârșit prin a-i înlocui pe Clovn și pe August, aceștia, pentru a putea continua să apară în spectacol, fiind nevoiți să-și reconsidere la rîndul lor și tipul și costumul și acțiunea teatrală. Și iată că *tradițiile* peruci au început să dispară, nasurile au căpătat *proporții* normale, fardul și-a atenuat stridențele, s-a renunțat la grimasele penibile: clovni au căutat să devină... oameni.

Spre deosebire de comicul de teatru, noul clovn de circ, obligat și acum — ca și altădată — să cucerească de la prima sa apariție simpatia publicului (nu treptat, pe măsura desfășurării acțiunii) nu mai încearcă, de data aceasta, contactul direct, aproape brutal al spectatorul, pe cale exclusiv *vizuală*, de natură să capteze nemijlocit atenția; și eliberat de masca ce-l depersonaliza, clovnul se reîntoarce la izvorul nesecat al bătrînei comedii populare, găsind în ea noi surse de inspirație, fără a părăsi mijloacele clasice de exprimare ale circului, în exercitarea pantomimei. Gestul, mișcarea, demonstrația acrobatică de înaltă performanță are acum adresă, sensuri precise. Micile obiecte neinsuflite pe care le folosește ca-

pătă *viață* și un *grai* al lor, înțeles, de oameni de pe toate meridianele globului.

Pentru a se realiza aceste performanțe, clovnul a ținut să se detașeze, să se distingă de toți cei din jur, printr-un ritm propriu, ritm mereu altul, imprimat în primul rînd de personajul pe care-l interpretează, dar dezbrătat de practici sau canoane rigide, pretabil la o virtuozitate nesecată a nuanțelor și improvizației, de la o reprezentare la alta, pretabil mai ales unei comunități spontane, dusă pînă la participare, cu spectatorul.

★

Clovnul și-a adus de-a lungul veacurilor modesta sa contribuție la înțeleptirea oamenilor: de ce să rizi, de cine să rizi, cînd să rizi... A știut că un costum ieșit din comun, poate stîrni risul și l-a îmbrăcat: cît mai pestriț, cît mai extravagant, cît mai înzorzonat! Apoi a pus în mișcare darurile sale șugubețe, s-a folosit de aparate bizare, de trucuri, de instrumente muzicale... Gestul a înlocuit vorba, vorba a completat gestul și cînd i s-a părut că acestea nu-i erau suficiente, a învățat să cadă, lăsînd impresia că-și dislocă mădulele, pentru a se ridica, împins parcă de un resort, și a rîde de pățania sa, ca să rîdă cu atît mai vîrtos publicul... A legat de personalitatea sa absurdul, incredibilul, insolitul, declanșînd prin rîcoșă, în efectele comice, acel *climat* de voie bună și vigoare spirituală, care constituie în ultimă instanță sensul și scopul circului.

Ridicînd cu violență sau folosind aluzia subtilă, arborînd o falsă ingenuitate și o aparentă indiferență, clovnul a știut să transmită însă idei cu sensuri precise și risul său s-a dovedit armă!...

Copilăriei, clovnul i-a dăruit hohotul exuberant și plin de seninătate; maturității, risul plin, sănătos și mustind de viață; anilor senectuții, surîsul calm al împăcării cu viața...

În fond, ce putea face mai mult? Nu e decît un... clovn!

I. C. Butnaru

